

Waar bleef de rest? Van de Roermondse handschriften zijn er zeker een paar terecht gekomen in de National Bibliothek te Wenen, gelijk we in de lijst zelf zullen aangeven.³¹⁾

Keren we thans terug naar de verzameling handschriften, welke te Brussel in het gebouw van het *Comité* in de grootste wanorde achterbleef. Vooral door de vertogen der bestuurders van de Bibliothèque de Bourgogne kwam men eindelijk tot de erkenning, dat het nodig was een paar vakmensen aan te stellen om de verzameling te schiften en te beschrijven. Daartoe werden 8 April 1786 aangewezen de beide ex-Bollandisten, Desmet en Ghesquière. Na een vluchtige inspectie der aanwezige handschriften dienden zij het volgend plan in. De handschriften zouden geclassificeerd en beschreven worden in deze volgorde: 1. H. Schrift en commentaren; 2. Kerkvaders en kerkelijke schrijvers; 3. Ascese; 4. Traktaten van verschillende aard; 5. Regels, Statuten, Koorboeken en Ritualia; 6. Martyrologia en heiligenlevens; 7. Kerkelijke geschiedenis; 8. Profane geschiedenis; 9. Cartularia en necrologia. Ofschoon ze zich aanstonds aan het werk begaven, moesten ze toch op 23 Februari 1787 aan het *Comité* verklaren, dat ze nog niet gereed gekomen waren. Zijn ze ooit gereed gekomen? Tot mijn spijt heb ik dit niet kunnen achterhalen.³²⁾

De handschriften zijn waarschijnlijk in het gebouw van het *Comité* gebleven, ofschoon de mogelijkheid niet ontkend kan worden, dat ze aan de Bibliothèque de Bourgogne zijn afgegaan. Hoe het zij, zeker is, dat de Fransen na hun inval een massa handschriften hebben meegesleept naar Parijs, zoals

lijsten uit deze bundels dd. 7 Mei 1803 en 8 Aug. 1803 zijn uitgegeven in: *Analecta Bollandiana* t. 14, 1895, p. 232-234.

³¹⁾ Laenen p. 400 zegt op gezag van A. d'Hoop, *Aperçu général sur les archives ecclésiastiques de Brabant* (Renaix 1905 p. 14; opnieuw uitgegeven als inleiding op: *Inventaire Général*), dat een deel der hss. in 1803 naar Brussel is teruggekeerd. D'Hoop spreekt daar echter niet van hss., doch van archiefstukken.

³²⁾ Lavelleye, *La Situation* p. 551; Piot p. 175. Ingold zegt in het *Bulletin Critique* p. 352, dat Desmet en Ghesquière de handschriftenlijst van de Roermondse Kartuize in Brussel hebben opgesteld. Mougél S. 102 neemt dat over. Uit het boven aangehaalde blijkt voldoende, dat dit een onmogelijkheid is.

het stempel der Bibliothèque Nationale van Parijs in de meeste Brusselse handschriften nu nog bewijst. Later, na de val van Napoleon, keerden ze naar Brussel terug; een gedeelte bleef in Parijs achter. Het is opvallend, dat van de Roermondse Kartuize zeer weinig in Brussel te vinden is. Vóór de brand van 1914 werden er in de Universiteitsbibliotheek van Leuven een tweetal bewaard. Leiden, Utrecht, Parijs, Roermond bezitten een enkel exemplaar. Men moet dus besluiten dat de rest is verloren gegaan of in particuliere verzamelingen is terecht gekomen.

Zo is thans over Europa verspreid, wat de monniken eeuwenlang in hun Kartuize met zorg hadden bewaard.

DE HANDSCHRIFTEN.

Het staat dus zonder enige twijfel vast, dat bij de suppressie in 1783 de bibliotheek een verzameling van meer dan 150 handschriften bezat, waarvan een honderdtal wel is waar zeer kort en onvolledig, maar toch ten minste enigermate is beschreven, zodat het mogelijk is die handschriften te identificeren en zich enige voorstelling van de inhoud der bibliotheek te maken. Van de overige vijftig wordt ons niets medegedeeld, dan alleen dat ze in het oog van Van der Renne van geen belang waren: wat echter ten opzichte van hun ware betekenis niets wil zeggen. Is dit alles, wat de bibliotheek ooit heeft bezeten? Op deze vraag kunnen we met alle stelligheid ontkennend antwoorden.

In de National Bibliothek te Wenen wordt een *Catalogus illustrium scriptorum* bewaard, welke eveneens door Beydaels daarheen werd vervoerd. Deze catalogus werd in de jaren 1532-1540 vervaardigd in Rooklooster bij Brussel³³⁾. Hij bevat

³³⁾ Zie over dit hs. Van Mierlo S.J., *Een katalogus van handschriften in Nederlandsche Bibliotheken uit 1487* (*Ons Geestelijk Erf* dl. 2, 1928, blz. 275-303); Dezelfde, *De Anonymi uit het Catalogus-handschrift van Rooklooster* (*Ons Geest. Erf* dl. 4, 1930, blz. 84-102; 316-357). In de bibliotheek van het Ruusbroec Genootschap te Antwerpen is de catalogus in fotocopie aanwezig. Dank zij de hulpvaardigheid van Dr. Reypens S.J. kon ik deze foto's inzien.

een viertal lijsten : 1. een lijst der hss. van Rooklooster zelf ; 2. een lijst „illustrium scriptorum” ; 3. een lijst heiligenlevens ; 4. een lijst anonieme werken. Bij zeer vele traktaten wordt aangegeven in welke bibliotheek dat traktaat werd gevonden. De Kartuize van Roermond wordt in de tweede en vierde lijst op verscheiden plaatsen genoemd. Er is reden om deze opgave van de catalogus als juist te aanvaarden. Dit blijkt m.i. uit de lijst van Dionysius Ryckel's werken. Immers aan ieder, die de catalogus aandachtig doorleest, valt het op, dat de samensteller in het algemeen Trithemius overvloedig gebruikt. Maar voor Dionysius neemt hij niet de lijst van Trithemius over : evenmin gebruikt hij die van Dirk Loer of een andere : hij heeft dus het overzicht weergegeven, dat hem vanuit Roermond moet zijn toegezonden. Op deze wijze komen we tot de ontdekking, dat in het begin der 16e eeuw te Roermond 85 traktaten van Dionysius aanwezig waren, welke in de lijst van 1783 niet worden genoemd : eveneens dat Bartholomaeus van Maastricht er met een tiental traktaten vertegenwoordigd was : in het geheel worden in de catalogus van Rooklooster 105 traktaten genoemd, welke in de lijst van 1783 ontbreken.

Ten slotte zijn ons nog van elders enige traktaten en handschriften bekend geworden, die eveneens oorspronkelijk in de Roermondse Kartuize thuis hoorden. Het is natuurlijk volstrekt niet uitgesloten, dat deze traktaten zich bevonden bij de 50 handschriften, welke niet werden beschreven door Van der Renne. Doch uit de nauwkeurigheid waarmede hij telkens aangeeft, welk hs. autograaf van Dionysius is, mogen we wel besluiten, dat onder die 50 geen Dionysiana gevonden werden.

Het is wel merkwaardig, dat we een tweetal getuigenissen bezitten van Kartuizers over hetgeen er in de Roermondse bibliotheek niet aanwezig was.

Toen Dionysius Ryckel 67 jaar oud was, schreef hij een *Protestatio ad Superiorem*,³⁴⁾ waarin hij de schrijvers opnoemt,

³⁴⁾ Ed. Montreuil t. I p. LXXI-LXXII. Ze is voor het eerst uitgegeven door Dirk Loer in : *D. Dionysii Carthusiani Doctoris extatici vita, simul et operum eius fidissimus catalogus*. Coloniae 1532. Ze vult de laatste 4 pp. van het ongepagineerde drukje.

welke hij in de 46 jaren van zijn kloosterleven heeft gelezen. Hij noemt de commentaren op de Sententiën van Lombardus door Thomas, Albertus, Alexander van Hales, Bonaventura, Petrus van Tarantaise, Aegidius Romanus, Richardus de Mediavilla, Durandus en „anderen”³⁵⁾. Daarenboven las hij de commentaren van Hieronymus op alle Profeten „en veel andere boeken van hem” ; Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Dionysius Areopagita „mijn uitverkoren leraar”, Origenes, Gregorius van Nazianze, Cyrillus, Basilius, Chrysostomus, Joannes Damascenus, Boethius, Anselmus, Bernardus, Beda, Hugo van S. Victor, Gerson, Willem van Parijs. Verder nog „alle gewone Summae” en kronieken, het canoniek en civiel recht „voor zover nodig was”, veel commentatoren op het Oude en Nieuwe Testament, en alles wat hij machtig kon worden van Plato, Proclus, Aristoteles, Avicenna, Algazel, Anaxagoras, Averroës, Alexander (van Aphrodisia), Alphorabius (Al-Farabi), Abubather (Ibn-Tofail), Evempotus (Ibn-Badja), Theophrastes, Themistius, „en anderen”³⁶⁾.

Men zou geneigd zijn te veronderstellen, dat een Kartuizer al deze schrijvers in zijn klooster moet gevonden hebben. Doch de eerste, goed-ingelichte biograaf van Dionysius en uitgever zijner geschriften verzekert ons het tegendeel. Dionysius benutte zijn rondreis met Kardinaal Nicolaas van Cusa (1451-1452) om de bibliotheken te bezoeken en de handschriften te lenen³⁷⁾. Dionysius zelf was dan ook gewoon te zeggen, dat het grootste deel zijner werken, de vrucht was van een heilige bedelarij. Evenwel zal het wel aan deze weet- en leeslust van Dionysius te danken zijn, dat in Roermond betrekkelijk zeldzame traktaten gevonden worden.

³⁵⁾ In de inleiding op zijn Sententiëncommentaar noemt hij nog : Hendrik van Gent, Willem van Auxerre, Ulrich van Straatsburg, Scotus, Hannibal.

³⁶⁾ Elders noemt hij nog Avicebron (Ibn-Gebiról), Apuleius, Porphyrius, Plotinus, Maimonides enz.

³⁷⁾ „In monasterio tunc suo non habuit quibus indigebat, quibus et usus est libris. Inde illi occupatio non modica parabatur pro codicibus aliunde conquirendis.” Aldus Loer cap. 1, n. 4. In de Prologus voor de Commentaren op de Profeten (Ed. Montreuil t. IX p. 7) zegt hij : „Hoc unum isthaec ei libertas contulit, ut quod alias neutiquam licuisset, vetustas librorum officinas coenobiaque inviseret.”

Uit het begin der 17e eeuw bezitten we het getuigenis van den bekenden Kartuiser Arnold (Havens³⁸). Toen hij in 1601 zijn demissie ontving als visitator en prior van Brussel, werd hem Roermond als woonplaats aangewezen. Aanstonds na zijn aankomst kwam de bisschop van Roermond, Henricus Cuyckius, hem met alle aandrang verzoeken zijn wetenschap vruchtbaar te maken door de beschrijving der geschiedenis van de Nederlandse Kerk in de tweede helft der 16e eeuw. Havens begon toen zijn: *Commentarius de erectione novorum in Belgio Episcopatum*³⁹), dat hij in Gent beëindigde.

In de *Epistola dedicatoria* zegt hij het volgende: „Wijl ik daar [d.i. te Roermond] niet de beschikking kon hebben over de noodzakelijke boeken, waardoor ik in staat zou zijn de commentaren uit te werken, te ordenen en te polijsten welke ik eertijds als professor te Keulen over de H. Schrift had samengesteld, daarom besloot ik een lichter en gemakkelijker soort geschrift ter hand te nemen”⁴⁰). Hij bedoelde namelijk *Evangeliorum Dominicalium Enarrationes* uit te geven, waartoe hij vroeger (als Jesuïet) in Keulen excerpten gemaakt had uit de latijnse en griekse Vaders, en zijn *In Magistrum Sententiarum praelectiones*⁴¹).

³⁸) Zie leven en werken van Havens bij Scholtens, *De Kartuisers buiten 's Hertogenbosch* (Bossche Bijdragen dl. 16, 1939, 77-86); daarenboven Van Gils, *Limburgsche historici der Societeit van Jesus (Publications... de Limbourg* t. 67, 1931, blz. 3-4).

³⁹) Coloniae 1609. De tweede uitgave heeft tot titel: *Commentarius rerum a sacris Praesulibus in Belgio gestarum. Auctore R. P. Arnoldo Havensio. Coloniae 1611.*

⁴⁰) Neque cum illic nancisci necessariorum poteram copiam librorum: quorum praesidio munitus, liceret ea quae in sacras olim litteras, dum Coloniae Ubiorum publicum earundem professorem agerem, commentatus eram, augere, disponere ac eliminare: eapropter expeditius aliquod faciliusque scriptiois genus (praefato nimirum praesule saepius ad hoc me cohortante) prae manibus sumendum existimavi.

⁴¹) Mijn confrater, Amideus van Dijk, had de goedheid een lijstje op te maken van de Vaders, welke Havens citeert in zijn *Commentarius* en welke hij waarschijnlijk aan zijn collegedictaten ontleende: Pontius Diaconus (*Vita S. Cypriani*), Gregorius Magnus, Theodoretus, Auctor Historiae Tripartitae (= Cassiodorus), Ambrosius, Paulinus (*Vita S. Ambrosii*), Rufinus, Sozomenus, Maximus, Possidius (*Vita S. Augustini*), Severus

In de plaats daarvan begon hij aan de geschiedenis der Kartuiser-martelaren van Roermond, waarover we nog spreken. Aansluitend aan het oordeel van deze beide Kartuisers mogen we dan besluiten, dat de bibliotheek geacht werd in die dagen, evenals later, niet berekend te zijn op wetenschappelijk werk, doch alleen om te voorzien in de behoeften van het dagelijks geestelijk leven. En daarvoor was hij zeker voldoende.

Over de inrichting van de bibliotheek is ons niets bekend: slechts eenmaal wordt de signatuur van een hs. genoemd uit het midden der 17e eeuw (zie blz. 57). Ook valt er slechts weinig te berichten over de lotgevallen van de bibliotheek in de loop der jaren. Die enkele gegevens vlechten we in dit hoofdstuk in, omdat we daarmee misschien tegelijk een der oorzaken kunnen aangeven, waardoor meerdere handschriften verloren gingen.

Roermond werd tweemaal door een grote brand geteisterd, waarbij telkens het Kartuiserklooster gedeeltelijk in de vlammen opging: 10 Juli 1554 en 31 Mei 1665.⁴²) Of de bibliotheek toen schade geleden heeft, is ons volkomen onbekend. Wel weten we, dat bij de laatste brand het archief tijdig in veiligheid gebracht kon worden. Immers in een procesakte zegt de magistraat, dat deze brand „in 't minste niet heeft beschadigt de Archijve van het Clooster hetwelcke met alle Charters ende Pampieren sonder eenigh het minste letsel is overgebleven”⁴³).

Volgens het getuigenis van Havens heeft de bibliotheek schade ondervonden van de baldadigheid der troepen van Willem van Oranje, die bij de inneming der stad een ware beeldenstorm hielden (23 Juli 1572). Bij die gelegenheid werden twaalf Kartuisers, twee Minderbroeders en de Secretaris

Sulpitius (*Vita S. Martini*), Chrysostomus, Evagrius, Nicephorus, Joannes Diaconus (*Vita S. Gregorii*).

⁴²) Habets, *Het voormalig Kartuisersklooster* blz. 175 en 179; J. S. van Veen, *De brand te Roermond in Juli 1554* (*Limburg's Jaarboek* dl. 10, 1904, blz. 3-34); *Gedenkboek* blz. 41 en 53.

⁴³) Roermond, Stadhuis. *Deductie van Feyt ende Rechten voor den Hoogen Raedt ende Momboirs van 't Overquartier... teghen den Eerw. Pater Prior ende Conventualen van het Carthuyser Clooster deser Stadt Roermond* (omstreeks 1708), blz. 48, n. 260.

van den Bisschop op een onmenselijke wijze vermoord⁴⁴). Op aansporen van bisschop Cuyckius schreef Havens zijn: *Historica Relatio duodecim martyrum Cartusianorum, qui Ruraemundae in Ducatu Geldriae anno MDLXXII agonem suum feliciter compleverunt*⁴⁵). In dit boekje getuigt hij op p. 41: „Allerongelukigst echter werd de beroemde Kartuize van Roermond door die rovers en andere bedorven mensen verwoest, beroofd en uitgeplunderd; meerdere boeken in de kerk en in de gemeenschappelijke bibliotheek werden verscheurd”⁴⁶).

Ofschoon Havens maar ten hoogste twee jaren in Roermond heeft doorgebracht, heeft hij zich toch in die korte tijd voor de bibliotheek zeer verdienstelijk gemaakt. De Brusselse uitgave der *Relatio* bevat een voorrede over Havens: daar wordt op p. VI van hem verhaald: „Daarna levend tussen de Kartuizers heeft hij de archieven en documenten van enige kloosters onderzocht, beter geordend, ja zelfs van de ondergang gered, vooral te 's-Hertogenbosch, Roermond en Gent, daar deze drie Kartuizen voor enige jaren door de woede der ketters waren verwoest, geplunderd en verbrand. Te Roermond echter heeft hij de kostbare schat van onuitgegeven [sic!] werken van den Eerb. P. Dionysius van Ryckel... verzameld. Meerdere bladen, welke geleden hadden van boek- en houtwormen heeft hij opnieuw laten overschrijven en meerdere volumens handschriften liet hij in de huisbibliotheek plaatsen,

⁴⁴) A. J. A. Flament, *Verhaal der wreedheden te Roermond tegen de geestelijken gepleegd den 23 Juli 1572 naar een gelijkijdig Italiaansch verhaal* (*Publications... de Limbourg* t. 39, 1903, p. 389).

⁴⁵) Het werk verscheen bij J. Kinckius te Keulen 1608. Tegelijk verscheen te Keulen bij Bernhardus Gualterius het traktaatje van Havens: *Exhortatio ad Cartusianos de observantia disciplinae regularis, vitaeque solitariae commendatione*. In hetzelfde jaar 1608 nog verschenen beide geschriften in één band te Gent. Ik gebruik de heruitgave van Brussel 1753. Over dit boekje van Havens zie: G. Hesse O.F.M., *De Martelaren van Roermond* (*Limburg's Jaarboek* dl. 17, 1911, 174-195).

⁴⁶) „Miserime autem Cartusia illa Ruraemundensis a predonibus illis et aliis pessimis hominibus vastata, direpta, expillataque fuit: librique complures in ecclesia et bibliotheca communi lacerati.” Havens vermeldt ook op p. 16 de verwoesting van de kostbare bibliotheek van bisschop Lindanus: vgl. *Studiën* 1891, blz. 115.

waar ze tot op de dag van heden (waard om gedrukt te worden) eerbiedig bewaard worden”⁴⁷). (Zie blz. 14 n. [28-29]).

En inderdaad zegt Havens zelf in zijn *Epistola Dedicatoria* aan den Generaal der Orde: „quorum exemplaria [van Dionysius werken] omnia manus propriae caractere descripta honoris ergo, in perpetuam rei memoriam, in bibliotheca nostra Ruraemundensi asservantur”. Havens heeft dus blijkbaar de autographen van Dionysius' werken bijeen laten brengen in de bibliotheek d.i. de zaal welke zich bevindt boven het atrium der kapel en de seminaristen-refter in het huidige Groot-Seminarie.

Men vraagt zich onwillekeurig af, waar dan toch vóór de komst van Havens de handschriften van Dionysius bewaard werden. Zoals vaststaat, werden deze handschriften tegen het jaar 1530 naar Keulen gezonden om daar gebruikt te worden voor de uitgave der *Opera Omnia* van Dionysius door de Kartuize S. Barbara. Nu lijkt het mij volstrekt niet ongegrond aan te nemen, dat alle of enige der handschriften na hun terugkeer op een voorlopige plaats zijn gelegd. Immers in 1609 schrijft Petreius O.Cart.⁴⁸), dat enige grote volumens, handschriften van Dionysius „hinc” d.i. uit S. Barbara te Keulen naar Roermond zijn teruggezonden. Dit geschiedde „paucis ante annis”: dat kan dus tegen de jaren van Havens 1601-1603 gebeurd zijn. Overigens is Petreius over deze terugzending niet te spreken; naar zijn, wel wat zonderlinge mening, behoorden die handschriften voortaan aan Keulen „ex iure typographico”. Over de Dionysius-handschriften spreken we nog nader bij de catalogus van Rooklooster.

Uit Havens' *Historica Relatio* blijkt ook, dat reeds in zijn

⁴⁷) Postmodum inter Cartusianos degens, quorundam monasteriorum archiva et documenta excussit, in meliorem ordinem redegit, imo et ab interitu vindicavit: praesertim Sylvaeducis, Ruremundae atque Gandavi, posteaquam hae tres Carthusiae ante annos aliquos haereticorum furore pessumdatae, spoliatae atque exustae fuissent. Ruremundae autem preciosum thesaurum operum ineditorum venerabilis P. Dionysii a Ryckel Carthusiani, Doctoris extatici (ab anno 1471 in ista professionis suae domo piè defuncti) recollegit, chartas plures cum blattis et tineis luctantes denuo exscribi curavit, earumque plura volumina manuscripta in bibliothecam domesticam intulit: ubi in hodiernum usque diem (praelo digna) religiose asservantur.

⁴⁸) *Bibliotheca Carthusiana*. Coloniae 1609 p. 50-51.

tijd handschriften uit de Kartuize verdwenen waren, die in de catalogus van Rooklooster nog als aanwezig worden vermeld. Zo zegt Havens bij de bespreking van Prior Bartholomaeus van Maastricht: „de cuius scriptis celebrem mentionem facit idem Trithemius” (p. 14). Mij dunkt, als de handschriften van dien schrijver, welke de lijst van Rooklooster opgeeft, toen nog in Roermond waren geweest, zou Havens dit zeker hebben gezegd: evengoed als hij dat doet met het tractaat van Henric Kalkar *De origine et progressu Ordinis Carthusiensis* (p. 12).

OVERZICHT.

De hier gepubliceerde lijsten geven ons een beeld van het boekenbezit der Roermondse Kartuize tot ongeveer op de helft der 16e eeuw. Verondersteld dat de handschriften en boeken in het bezit van het klooster gekomen zijn ongeveer in de tijd van het verschijnen, dan rijst de vraag: Wat valt hieruit te besluiten met betrekking tot de geestelijke standing der Kartuize? In het nu volgend overzicht willen we trachten deze vraag te beantwoorden. In het eerste deel bespreken we de handschriften, in het tweede deel de wiegedrukken en post-incunabelen, terwijl we in het derde deel een en ander zullen toevoegen over de boeken na 1540, wier lijsten niet gepubliceerd worden.

De Ghellinck heeft geconstateerd, dat tegen het midden der 15e eeuw zich vooral bij de Kartuizers een streven baan breekt om de bibliotheken uit te breiden en te verzorgen⁴⁹⁾. Hun bibliotheken hebben echter een geheel ander karakter, dan die der kloosters uit het vroeg-middeleeuwse tijdvak. In dit laatste tijdperk overheerste de bijbelse en patristische literatuur; in het laat-middeleeuwse tijdperk namen de ascetische en mystieke werken met de preekliteratuur de hoofdplaats in. We zien dit ook in de Roermondse Kartuize.

Al aanstonds valt het op, dat de hss.-lijst geen enkel Bijbel-hs. vermeldt. Hier mag natuurlijk niet uit geconcludeerd

⁴⁹⁾ *En marge des catalogues des bibliothèques médiévales* (*Miscellanea Francesco Ehrle* t. V, Roma 1924, p. 334).

worden, dat ze er dus ook niet waren. De reden van dit onvermeld blijven ligt m.i. hierin, dat de Bijbels gerekend werden tot de „libri ecclesiae”, waartoe de liturgische boeken en ook de boeken nodig voor de tafel- en kapittellezing behoorden. Ze werden daarom gewoonlijk ook bij de Kartuizers door den Sacrista op een plaats bij de kerk bewaard. Dit was zeker het geval in de Kartuize van Vught⁵⁰⁾. Welnu, krachtens decreet van 28 Mei 1783 moesten de „libri ecclesiae” afzonderlijk worden beschreven; en reeds 30 Dec. 1783 wordt uit Brussel gemeld, dat de „livres d'Eglise” zijn aangekomen.⁵¹⁾ Van de andere kant is het wel merkwaardig, dat een zestal liturgische boeken toch in de lijst worden genoemd. Twee ervan behoorden zeker niet oorspronkelijk tot het bezit der Kartuizers, doch zijn door schenking of anderszins in hun bezit gekomen — n. [81] en [83] —. De overige waren wellicht boeken, die niet meer gebruikt werden en zodoende op de bibliotheek zijn terecht gekomen.

De werken der H. Vaders zijn in de Roermondse Kartuize in handschrift slechts spaarzaam aanwezig: en dit valt nog meer op als men deze lijst vergelijkt bijvoorbeeld met de catalogi van Egmond⁵²⁾ en Rolduc⁵³⁾. Zo wordt er geen enkel traktaat vermeld noch van den H. Augustinus, noch van den H. Gregorius noch van een der Oosterse Vaders. Dionysius Areopagita konden ze vinden in de commentaren van Dionysius de Kartuizer, evenals Cassianus en Johannes

⁵⁰⁾ Luc. Verschuere, *De bibliotheek-catalogo der Kartuize S. Sophia te Vught* (*Historisch Tijdschrift* dl. 13, 1935, 401; dl. 14, 1936, 58).

⁵¹⁾ Rijksarchief Maastricht. Afd. Hof van Gelder: Bundel: Roermond, opgeheven kloosters.

⁵²⁾ Kleyn, *Catalogus der boeken van de abdij te Egmond* (*Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*. Dl. 2, 1887, 127-170); Flament, *De catalogus der boeken van de abdij te Egmond* (*De Katholiek*. Dl. 93, 1888, 164-172; 348-353).

⁵³⁾ Sassen, *De Middeleeuwsche Bibliotheek der Abdij Kloosterrade* (*Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*. Dl. 29, 1937, 19-76); van Gils, *Eenige opmerkingen over de middeleeuwsche boekenlijst der abdij Rolduc* (*Handelingen van het 5e Nederlandsche Philologencongres*. Amsterdam 1907). Over de betekenis van deze catalogus publiceerde Sassen, *L'enseignement scolastique à l'abbaye de Rolduc au XIIe siècle* in: *Hommage-De Wulf* (*Revue Néoscolastique* t. 36, 1934, 78-100).

Climacus — n. [29], n. [33]-[37], n. [52]. — Alleen Hieronymus en Ambrosius waren vertegenwoordigd, de eerste door zijn commentaar op S. Matheus, enige Brieven en het *Liber Chronicorum* — n. [96], n. [128], n. [168] —; de laatste door de paraphrase op Psalm 118 n. [95]. Naast deze authentieke geschriften waren nog aanwezig Ps. Clemens in de vertaling van Rufinus van Aquileia, de apocryphe *Acta Ioannis* en misschien Ps. Ambrosius, *De Sacramentis* — n. [167], n. [169], n. [145] —.

Met de kerkelijke schrijvers der vroege middeleeuwen was het al niet veel beter gesteld. Van Beda vindt men er drie werken: de commentaar op de Apocalyps, *De nominibus et locis in Actibus Apostolorum* en de *Historia Ecclesiastica* — n. [147], n. [151], n. [168] —; van S. Bernardus slechts twee nl. enige Brieven en de *Meditationes* — n. [129], n. [144] —; en van Isidorus van Sevilla één werk: *De viris illustribus* n. [150].

De Scholastieken zijn enigszins beter vertegenwoordigd. Anselmus opent de rij met *Cur Deus Homo* n. [97]; dan komen Albertus Magnus met de commentaar op het 4e Boek der Sententias; Guilielmus van Auvergne, een der eersten die gebruik maakt van de aristotelische filosofie, met zijn preken; Bonaventura met *Breviloquium* en de Sententiëncommentaar; Ulrich v. Straszburg met zijn beroemde *De Summo Bono* — n. [181], n. [133], n. [304], n. [99] —. Van S. Thomas vindt men slechts de Pars Prima der *Summa*, de commentaar op het eerste Boek der Sententiën en de *Catena Aurea* — n. [103], n. [101], n. [93] —. Daarenboven excerpten uit de *Summa* bij Dionysius de Kartuizer, die onder de titel *Summa fidei orthodoxae* zijn uitgegeven — n. [38-40] —. Van de commentaren op S. Thomas waren aanwezig Henric van Gorcum, de verdediger der thomistische richting aan de Universiteit van Keulen tegen de „schola Albertistarum”; Wiggers, geroemd als „hervorragender Thomist” en de minder bekende De Trieu S.J. — n. [104], n. [100], n. [105-108] —. Onder de geschriften van Dionysius de Kartuizer moeten zich ook bevonden hebben excerpta uit de *Summa* van Willem van Auxerre, welke echter thans verloren zijn [n. 197].

Ook het Nominalisme heeft sporen in de hss.-lijst achtergelaten. De catalogus van Rooklooster zegt op twee plaatsen dat Ockam, de vader van het Nominalisme, aanwezig was in Roermond, doch het werk dat genoemd wordt: *Super Cantica Cantorum* n. [291]; is zeker niet authentiek. Een tweede nominalist van naam is de engelse Dominicaan Holkot, van wie minstens één geschrift aanwezig was n. [89]⁵⁴).

Het opkomend Humanisme heeft een vertegenwoordiger in Petrarca n. [284-287]; maar overigens is in de hss.-lijst geen enkel geschrift vermeld, noch van de humanisten noch van de oude klassieken.

De strijd rond het Conciliarisme heeft echter de Roermondse Kartuizer niet onberoerd gelaten. Dionysius de Kartuizer schreef een drietal traktaten, welke in de editie van Montreuil (t. 36 p. 525-674) onder de titel: *De auctoritate S. Pontificis et Generalis Concilii* zijn verenigd — n. [222-224] — en het verloren gegane: *De deformatione et reformatione Ecclesiae* n. [221]. De prior Bartholomaeus van Maastricht, een uitgesproken aanhanger der conciliaire theorie, schreef een tweetal traktaten *De scismate* en *De concilio*, welke waarschijnlijk identiek zijn met het elders genoemde: *De auctoritate Concilii super Papam* — n. [282-283]. Van Gerson zijn, voor zover uit de gebrekkige opgaven valt op te maken, slechts ascetische geschriften aanwezig: doch van Petrus de Alyaco vindt men het verdedigingsschrift der theorie: *De potestate ecclesiastica* n. [292]. De Kartuizer Jacobus van Junterbuyck, van wie drie delen opuscula aanwezig waren n. [130], schreef over talrijke vraagstukken van moraal en kerkelijk recht: doch daarnaast publiceerdde hij ook geschriften met een reformatorische strekking waaraan de conciliaire ideeën niet vreemd zijn: het voornaamste is wel het *Avisamentum ad Papam* [Nicolaus V] *pro reformatione ecclesiae*. Wanneer we bij dit alles nog in aanmerking nemen, dat Albertus Buer tijdens de Concilie van Bazel met opzet van Roermond verplaatst werd als prior naar het nieuwe klooster te Bazel, waar hij een

⁵⁴) Voor de verhouding van Dionysius ten opzichte van nominalisme, albertinisme, thomisme zie: P. Teeuwen, *Dionysius de Kartuizer en de filosofisch-theologische stroomingen aan de Keulse Universiteit*. Nijmegen 1938.

belangrijke rol speelde gedurende het Concilie, dan mogen we wel besluiten, dat in de Roermondse Kartuize aan de disputen over dit vraagstuk levendig werd deelgenomen. Een nader onderzoek der verschillende geschriften zou wel gewenst zijn.

Opmerkenswaard is ook, dat behalve de vraagstukken over kerkelijk recht door Dionysius en Jacobus Junterbuyck behandeld, weinig of niets van dien aard in de lijst wordt gevonden. Er ontbreekt elk spoor van Decretalen e.d., ofschoon men zich bezwaarlijk kan voorstellen, dat deze hebben ontbroken. Ook vinden we bijna geen hagiografische geschriften vermeld: alleen het leven van S. Bernardus door Willem van S. Thierry n. [305], S. Catharina n. [129] en Vitae uit de Orde der Augustijnen — n. [290] en n. [294] —. Uit latere tijd dateren de geschiedenis der Roermondse Kartuizer-martelaren n. [166] en van Dionysius de Kartuizer n. [175].

Zoals reeds werd opgemerkt zijn de prekenbundels en de ascetisch-mystische geschriften het talrijkst aanwezig. Tot de sermocinaria behoren, behalve de bekende als van Soccus, Jacobus de Voragine, Joannes Herolt, Bernardinus v. Siëna en Dionysius de Kartuizer, de speciaal voor de Kartuizers geschreven kapittel-preken van Gerardus van Schiedam en Bartholomaeus van Maastricht — n. [118-120], n. [278] —. Het zijn feitelijk ascetische tractaten. De echte ascetisch-mystische litteratuur is het rijkste. Bovenaan staat Dionysius de Kartuizer met zijn talrijke opuscula, geschreven voor alle standen en staten. Dan volgen de schrijvers uit de Kartuizerorde Jacobus van Guitrode, van wien verschillende tractaten op naam van Dionysius zijn uitgegeven — n. [121-123], n. [142], n. [295-297] —; Hendrik Coesveldt — n. [139-141]; Bartholomaeus van Maastricht — n. [274], n. [276-277] —; Jacob Junterbuyck n. [130]: en vooral Guigo de Ponte, wiens beide tractaten *De contemplatione* en *De gradibus contemplationis* zeer zeldzaam zijn — n. [160-161] —. Van Suso vond men zijn beide bekende werken: *Horologium* en *Centum articuli* — n. [146], n. [157] —; van Eckhart alleen een exempel n. [139]; van Tauler niets. Ook Ruusbroec wordt niet genoemd: alleen het antwoord van Gerson op de verdediging door Jan van Schoonhoven van het 3de boek der Geestelijke Bruiloft n. [129]: wel is Herp, *Spiegel der volcomenheit* in het nederlands aanwezig n. [139]. De Moderne

Devotie is vertegenwoordigd door de brieven van Jan van Schoonhoven n. [129]; brieven van Geert Groote n. [139]; geschriften van Gerard Zerbolt van Zutphen — n. [48], n. [288-289] —; Thomas van Kempen met twee of drie tractaten — n. [300] en n. [134] —, waarvan één: *De resurrectione Christi... orationes* in het Roermondse (later Bazelse) hs. het enig bekende exemplaar is; de *Imitatio* schijnt echter niet aanwezig geweest te zijn n. [306-309]; ten slotte het in devote kringen zo bekende *Speculum Monachorum* van David van Augsburg n. [149]. Als verwant met de Moderne Devotie noemen we nog Gerson, van wie verschillende tractaten worden genoemd — n. [129], n. [134], n. [159] —. Een bijzondere vermelding verdient het *Liber divinae doctrinae* van S. Catharina van Siëna († 1380), dat reeds in 1428 te Roermond werd gekopieerd: het is een der zeldzame exemplaren in ons land. Het hs. met het *Speculum humanae salvationis* dateert volgens de lijst van 1631. Het behoeft wel niet gezegd, dat de anonyma ook in deze lijst zeer talrijk zijn.

Wanneer we in aanmerking nemen, dat de Kartuize in 1376 werd gesticht en dientengevolge het handschriftentijdperk voor haar slechts een eeuw duurde: dat daarenboven van talrijke hss. de inhoud ons niet of zeer onvolledig bekend is: dat in de loop van de tijd zeker meerdere hss. zijn verloren gegaan: dan mogen we toch besluiten dat de bibliotheek betrekkelijk goed was voorzien, en dat het karakter vrijwel overeenkomt met dat der andere Kartuizer-bibliotheken. Zijn grote waarde was echter vooral gelegen in de talrijke autographen van Dionysius de Kartuizer. Dat er echter een grote liefde voor de bibliotheek heerste bij de Roermondse Kartuizers in de eerste helft der zestiende eeuw, zal vooral blijken uit het overzicht der incunabelen en postincunabelen.

De lijsten leveren het overtuigend bewijs, dat de ruime gelegenheid om boeken aan te schaffen, welke de boekdrukkunst bood, gretig werd benut. De leemten, welke we bij de handschriften aanwezen, werden aanstonds en overvloedig aangevuld zodat we het ontbreken van H. Vaders, Kerkelijk Recht enz. meer op rekening moeten stellen van

belemmerende omstandigheden, dan van gebrek aan belangstelling.

De oudste genoteerde Bijbel-uitgave is de editie van Venetië 1484 (n. 67), spoedig gevolgd door uitgaven van 1486 en 1489 (n. 1-2). Daarenboven vonden de Kartuziers de hele Bijbeltekst, voorzien van glossen en commentaren, in de algemeen verbreide uitgaven van Lyranus, Hugo van St. Cher en „Mammaetractus” (n. 5-12). Na 1500 worden de Bijbeluitgaven nog talrijker: we wijzen in het bijzonder op de franse Bijbelvertaling van Lyon 1521 (n. 172), het *Psalterium Quintuplex* van Parijs 1509 (n. 178), de griekse uitgave van het Nieuwe Testament te Bazel 1524 (n. 263) en de grieks-latijnse Erasmus-editie van 1519 (n. 267). Talrijke commentaren, waaronder vooral die van Dionysius de Kartuizer (n. 182 vv.) en S. Hieronymus (n. 193 vv.), dienden als hulp bij de studie en overweging van Gods woord.

De herleeftde belangstelling voor de werken der H. Vaders en der oud-christelijke schrijvers vond weerklank ook binnen de Kartuize. Het is wel opvallend, hoeveel uitgaven van de H. Vaders in deze tijd werden aangeschaft. Ik laat hier een nuchtere opsomming volgen. S. Hieronymus schijnt een geliefkoosd auteur geweest te zijn, want zijn werken komen het talrijkst voor (n. 15-17; 128; 135; 193-197; 282; 284); vooral zijn Brieven genieten een voorkeur, want we tellen vijf edities (n. 15-17; 197; 282); van de ed. Antwerpen 1535 worden zelfs zes exemplaren vermeld. Deze Brieven schijnen dus tot de gewone lectuur der Kartuziers behoord te hebben. S. Augustinus is vertegenwoordigd met de *Opera Omnia* der ed. Bazel 1506 in 9 folio-delen (n. 203), terwijl verschillende traktaten nog afzonderlijk worden vermeld, zoals *De Civitate Dei*, *De Trinitate*, de brieven en preken (n. 19-23; 276); natuurlijk ontbreken de apocryphe geschriften niet (n. 73-74). De Erasmus-editie van S. Augustinus wordt niet vermeld. Van S. Ambrosius vinden we twee uitgaven der *Opera Omnia* (n. 18; 198); van S. Gregorius zes verschillende uitgaven van afzonderlijke werken (n. 24-26; 111; 209; 230); van S. Prosper twee edities der *Opera* (n. 213; 283); van S. Leo de Grote (n. 30), S. Hilarius (de Erasmus-editie van 1523: n. 199), Cassianus (n. 301), Lactantius (n. 231)

elk een uitgave. Van Arnobius Apher was de commentaar op de Psalmen aanwezig, waarin hij de genadeleer van S. Augustinus bestrijdt. De vader der middeleeuwse filosofie, Boëtius, was vertegenwoordigd in drie incunabelen (n. 152-154), waarvan één ook de Commentaren van S. Thomas op *De consolatione philosophiae* (Argentinae 1491) bevatte.

De griekse H. Vaders en kerkelijke schrijvers werden allen gelezen in de latijnse vertaling, ofschoon rond 1500 ook in de Roermondse Kartuize de belangstelling voor het grieks schijnt opgekomen te zijn zoals een griekse spreekwijzen-dictionnaire van Eberhard Tappius (n. 376), een grieks-latijns woordenboek (n. 358), en de griekse uitgaven van het Nieuwe Testament (n. 263; 267) aangeven. Van de griekse Vaders vinden we vermeld S. Basilius de Grote met drie uitgaven der *Opera* (n. 200-202), terwijl we zijn brief over het lezen der klassieke schrijvers nog tweemaal afzonderlijk genoemd zien (n. 79; 95); verder S. Gregorius van Nyssa (n. 202); S. Joannes Chrysostomus (n. 204-206), waarvan één opusculauitgave in vertaling van Erasmus (Bazel 1527); S. Athanasius in de vertaling van Erasmus (n. 206) en van Reuchlin (n. 234); S. Cyprianus eveneens in de vertaling van Erasmus (Bazel 1521; n. 207); Dionysius Areopagita (n. 211); Origenes (n. 212). Afzonderlijke vermelding verdienen de geheimzinnige Ammonius Alexandrinus met zijn Evangelien-concordans (n. 281) en de merkwaardige Synesius Cyrenensis, wiens „Lof der kaalhoofdigheid” gelezen werd met scholia van Beatus Rhenanus (n. 233). Van Eusebius van Caesarea waren aanwezig de historische geschriften: de Kerkgeschiedenis in de vertaling van Rufinus (n. 126) en de Kroniek (n. 133) en de apologetische „Voorbereiding tot het Evangelie” (n. 232).

Uit het tijdvak, dat aan de scholastiek vooraf gaat, vinden we Martinus Dumiensis, wiens werken natuurlijk op naam van Seneca staan (n. 80); Haymo van Halberstadt (n. 274-275); Petrus van Blois (n. 310); S. Bruno (n. 214); Rupertus van Deutz (n. 181). Van S. Anselmus wordt alleen de commentaar op S. Paulus vermeld (n. 180) en van S. Bernardus één uitgave der *Opera Omnia* (Lugduni 1521: n. 208); van de Victorijnen is Richard van S. Victor aanwezig met

De Trinitate (n. 237); S. Beda, S. Isidorus van Sevilla, worden niet genoemd.

Ondanks het feit, dat het humanisme ook in de Roermondse Kartuize vrije toegang vond, zoals we nog zullen zien, werd de scholastiek er toch niet vergeten of geminacht. We treffen in de bibliotheek vier uitgaven aan van Petrus Lombardus *Liber Sententiarum*, waarvan er drie waren „cum conclusionibus Henrici a Gorinchem” (n. 32; 215-216; 112). Commentaren op het *Liber Sententiarum* leverden S. Bonaventura (n. 29); Albertus de Grote (n. 34); Petrus de Palude (n. 35, 217), die in menig punt van den Ordensleeraar S. Thomas afwijkt; Duns Scotus (n. 216); Richardus a Mediavilla (n. 218), die ofschoon hij in hoofdzaak het augustinisme volgt toch het aristotelisme niet afwijkt.

De franciscaanse school is vertegenwoordigd, behalve door de genoemde Scotus en Richardus, door Alexander van Hales, wiens *Summa* aanwezig was (n. 38) en door den Conventueel Ioannes de Colonia, die een uitgebreide commentaar leverde op Scotus (n. 236). De op naam van S. Bonaventura staande *Biblia Pauperum* is een alphabetische concordans op de H. Schrift van Nikolaus van Hannapen (n. 109).

De dominikaanse school is het talrijkst vertegenwoordigd. Behalve de commentaar op de Sententiën wordt in de lijst op Albertus' naam gesteld een natuurkundig geschrift (n. 138). Het *Compendium theologiae veritatis* is niet van Albertus, doch van Hugo Rupelin. Van de commentatoren op Albertus worden vermeld Ioannes de Mechlinea (n. 151) en Gerardus Harderwicensis (n. 346).

Van S. Thomas bezat de Kartuize verschillende werken. Vooreerst de exegetische geschriften op de Evangelieën, de Brieven van S. Paulus en de *Catena* op S. Lucas en S. Joannes (n. 13; 277); verder de theologische werken: *Summa* (n. 235; 284) en *De articulis fidei et sacramentis* tweemaal (n. 70; 110); ten slotte de filosofisch-theologische *Quaestiones Quodlibetales* (n. 27). Ook de bekende index op Thomas' werken van Petrus de Bergamo was aanwezig (n. 69). Van de commentatoren op S. Thomas worden genoemd S. Antoninus van Florence met drie uitgaven (n. 40-41; 223) en vooral Cajetanus, die als een tweede Thomas wordt

geroemd (n. 285; 288). Eveneens waren er te vinden het belangrijk geschrift van Petrus Nigri *Clypeus Thomistarum* en de *Theologia naturalis* van Raymundus de Sabunde (n. 37). Tenslotte zij nog vermeld Armandus de Bello Visu O.P. *Declarationes difficultum terminorum tam philosophiae quam theologiae* (n. 118; 349). De gewone theologische handboeken zoals de *Summa Rosella* (n. 224), de *Summa Angelica* (n. 241), de *Summa Silvestrina* (n. 240), het *Confessionale* van Godschalk Rosemond ontbraken natuurlijk niet: de laatste was er zelfs in drie exemplaren (n. 289).

Ook Aristoteles schijnt bij de Kartuizers belangstelling gevonden te hebben. Er worden vermeld: *Quaestiones super libros Ethicorum* van Ioannes Versor (n. 150), *Auctoritates Aristotelis* (n. 167), commentaren op de natuurphilosophie van Aristoteles (n. 344) en een commentaar volgens Albertus Magnus door Gerardus Harderwicensis op de *Logica* van Aristoteles (n. 346).

Van de Nominalisten worden vermeld de reeds bij de handschriften genoemde Holkot (n. 11) en Biel (n. 221-222) met zijn *Collectorium* op de Sententiën.

Dat het Humanisme ook bij de Kartuizers invloed kreeg, is op te maken uit de belangstelling voor het grieks (n. 376; 358; 263; 267) en het hebreeuws (n. 6-9; 262), de talrijke uitgaven der klassieken en der humanistische schrijvers en de vele uitgaven van Erasmus.

Behalve de uitgaven der H. Vaders — S. Joannes Chrysostomus, S. Athanasius, S. Cyprianus, S. Hilarius (n. 206; 207; 199) — en de uitgave van het Nieuwe Testament (n. 267) waren van Erasmus' werken in Roermond aanwezig *De Paraclesi* (n. 209), *De ratione concionandi* (n. 305) en verschillende uitgaven der *Adagia* e.d. „waardoor hij meer dan iemand heeft bijgedragen om het humanisme in breede kringen tot gemeengoed te maken” (De Jong: n. 170; 366; 368; 373-375); de uitgave *Adagiorum epitome* Antwerpen 1540 was zelfs in vier exemplaren aanwezig. *De Laus Stultitiae* wordt echter niet genoemd. Ook van Erasmus' vriend Ludovicus Vives werd hier een geschrift gevonden dat men niet zou verwachten: *De institutione feminae christianae* (n. 259),

een uiteenzetting over de opvoeding der vrouw in humanistische geest.

Van de humanistische schrijvers wijzen we op den baanbreker Biondo Flavio: *De Roma triumphante*; op Petrarca (n. 103-105); op Lorenzo Valla, *Elegantiae* (n. 159); op Rudolfus Agricola (n. 253); op Macropedius (n. 367); op Wimpheling (n. 171; 249); op Josse Badius Ascensius (n. 357) en verschillende anderen.

Van de klassieke schrijvers treffen we aan Vergilius (*Bucolica* n. 168; 360; *Aeneis* n. 168; 355-356), Cicero (*De Officio* n. 356 en *Epistolae* n. 360), Horatius (*Epistolae* n. 360), Terentius (n. 363), Juvenalis (n. 362), Plautus (n. 372), Salustius (n. 321; 328), Aulus Gellius (n. 314; 323). Van de griekse schrijvers worden genoemd Herodotus in de vertaling van Lorenzo Valla (n. 315), Diogenes (*Epistolare* n. 99), en de apocryphe brieven van Phalares van Syracuse (n. 161). Over Homerus was er een boekje „de genere vitae” (n. 315). Uit deze uitgaven mogen we wel besluiten, dat de Roermondse Kartuizers zich niet hermetisch afgesloten hebben tegen de nieuwe tijdgeest rond 1500.

De opkomende Hervorming — ons overzicht gaat tot 1540 — heeft weinig sporen achtergelaten. Van katholieke zijde zien we alleen de verdediging tegen Luther door Ioannes Fisher, bisschop van Rochester, (n. 219; 286) en prekenbundels van Nausea (n. 229) en Eck (291); na 1540 worden de apologetische werkjes natuurlijk talrijker. In heel de bibliotheek is echter geen enkel hervormingsgezind werk te ontdekken.

In de uitgaven tot 1540 vinden we weinig karakteristieks met betrekking tot ascese en mystiek. Er zijn zelfs betrekkelijk weinig van deze geschriften, als men ten minste de prekenbundels hier niet toe rekent. We vinden de uitgaven der Keulse Kartuizers: Dionysius Ryckel, Lansperg (n. 293-294; 302), Blomevenna (n. 287; 299; 302), Herp (n. 220). Van Tauler is de duitse preken-uitgave van Bazel 1522 (n. 225) aanwezig; Ruusbroec, Eckart, Evangelische Peerle ontbreken nog geheel. Aan de Moderne Devotie herinneren ons Gerard Zerbolt van Zutphen (n. 124; 300), het *Speculum Sacerdotum* en het *Praecordiale sacerdotum* (n. 155; 304), het *Alpha-*

betum divini amoris (n. 119). Bemerkenwaard blijft, dat ook nu slechts drie verzamelingen heiligenlevens worden vermeld (n. 317-319), doch geen afzonderlijke Vitae.

Over de bibliotheekuitbreiding na 1540 kunnen we kort zijn. Ofschoon de jaartallen wijzen op een regelmatig bijhouden van de boeken-verzameling, is toch reeds spoedig de inhoud bijna volkomen gelijk aan die van andere goed-verzorgde kloosterbibliotheeken. De inhoud wordt vrijwel uitsluitend gevormd door handboeken op theologisch gebied; vooral moraalboeken, prekenbundels en geestelijke geschriften. Uit het feit echter dat van sommige werken meerdere exemplaren van eenzelfde uitgave worden vermeld, menen we te mogen opmaken, dat dit de handboeken zijn geweest, die het meeste werden gebruikt. En zo kunnen we ten minste iets achterhalen van de geest, welke er in de Kartuize heerste.

Op dogmatisch en apologetisch terrein behoren G. Wandelman S.J., *Aanwysinge van de Kercke Christi* 1647 (3 exx.); M. Becanus, *Manuale Controversiarum* 1624 (8 exx.); G. Polman O.P. *Breviarium Theologicum* 1659 (4 exx.); Nausea, *Epitome Homiliarum* 1549 (3 exx.). Talrijker waren de moraalboeken: E. Sa S.J., *Aphorismi confessoriorum* 1590 (4 exx.); A. Fernandes, *Examen Theologiae Moralis* 1618 (3 exx.); Franc. Cariolanus O.M.Cap., *De casibus reservatis* 1623 (3 exx.); A. de Escobar et Mendosa S.J., *Theologia Moralis* 1651 (4 exx.); Diana, *Resolutiones casuum* 1651 (8 exx.); Tamburinus, *Methodus expeditae confessionis* 1653 (4 exx.); Busembaum S.J., *Medulla Theologiae Moralis* 1654 (6 exx.); L. Abellij, *Medulla Theologica* 1677 (9 exx.); Dujardin O.P., *De officio sacerdotis qua iudicis et medici* 1701 (4 exx.) enz. Zoals men ziet, zijn dit allen uitgaven uit de 16e en 17e eeuw; van de 18e eeuw vindt men er bijna geen; blijkbaar was er een inzinking in de theologische belangstelling ingetreden.

Het talrijkst zijn na 1540 de ascetische geschriften. Natuurlijk vindt men meerdere exemplaren van de Kartuizerschrijvers, zoals Dionysius, Lansperg, Joannes Michael (*Triplicis viae exercitio spiritualis* 1603. 6 exx.), Molina (*Exercitia* 1629. 6 exx.) en den bekenden Generaal der Orde La

Masson (*Introductio ad vitam interiorem* 1693. 5 exx.). Doch de ascetische schrijvers der Societeit van Jesus spannen de kroon: namen als Rodriguez, Platus, De Palma, Bruni, Lessius, Bellarminus, Busaeus, De Ponte, Scribanus enz. komt men herhaaldelijk tegen met meerdere exemplaren. Ook de Dominikaan Ludovicus v. Granada en de Carmelieten Iohannes a Iesu Maria (*De institutione novitiorum* 1621. 8 exx.) en Thomas a Iesu (verschillende opuscula) blijken tot de meer gelezen werken te behoren. Wie echter meent, dat in dit Kartuizer-milieu de echte werken over mystiek een bevoorrechte plaats gehad zullen hebben, komt bedrogen uit. Terwijl van Iohannes a Iesu Maria de novicenhandleiding in acht exx. aanwezig was, was er van zijn *Theologia Mystica* slechts één. Zo was er ook van S. Theresia's werken één exemplaar in het nederlands en in het latijn: één van S. Johannes van het Kruis, twee van Tauler, één van Ruusbroec, één van Constantijn de Barbançon en Benedictus van Canfeld, twee van Maria de Agreda. Daarentegen waren er 5 exx. van het modeboek: *Le chrétien intérieur* 1661 van Jean de Bernières-Louvigny en 6 exx. van S. Mechtildis' *Insinuationes divinae pietatis* 1536. Franciscus van Sales' *Traité de l'amour* was in 3 exx. aanwezig en de *Introduction à la vie dévote* in 5 exx. Uit deze dorre opsomming menen we te mogen besluiten, dat ook de Kartuizers zich in het algemeen niet hebben onttrokken aan de invloed der ascetische richting, die vooral door de Sociëteit van Jesus werd bevorderd.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat er tussen de bibliotheek van het klooster en de bibliotheek van het prioraat geen merkbaar verschil bestond. Op deze laatste bibliotheek bevonden zich behalve de gewone theologische werken, enkele profane geschriften zoals over boekhouden, tuinbouw e.d.

Als het geoorloofd is uit de bibliotheeklijst een conclusie te trekken over het geestesleven in de Kartuize, dan zou deze conclusie zich dekken met die welke we in de inleiding aangaven voor de kloosters der 18e eeuw in het algemeen: na 1700 treedt er een verandering in, welke wijst op een geringere belangstelling voor de theologie in al haar onderdelen. Evenwel wij erkennen graag, dat het gewaagd is uit de lijst alleen zulke ver gaande conclusie te trekken.

Thans laat ik volgen: I de lijst van 1783; II de lijst volgens de catalogus van Rooklooster; III de overige handschriften.

Wat de wijze van uitgave betreft, zij het volgende medegedeeld. Daar de lijst van 1783 genummerd is, neem ik deze nummering der handschriften over. Maar daarenboven geef ik aan ieder traktaat der 3 lijsten een volgcijfer tussen [], zodat ieder handschrift zoveel volgcijfers heeft, als er traktaten in aangegeven zijn. De bijzonderheden, welke de lijst vermeldt, worden overgenomen; de afkortingen daarbij zijn: *aut.* = autograaf van Dionysius de Kartuizer; *RK* duidt aan, dat het traktaat ook in de catalogus van Rooklooster is vermeld; *f*, *4°*, *8°*, *12°* duiden het formaat aan; jaartallen geven het jaar aan waarin het hs. is geschreven; *Beydaels* wil zeggen, dat het hs. vermeld wordt in de lijst, gepubliceerd op blz. 17-18. Voor zover mogelijk is getracht van elk handschrift de tegenwoordige bewaarplaats te vermelden of andere inlichtingen te verschaffen. Wijl niet iedereen de catalogi der bibliotheken steeds bij de hand heeft, heb ik van alle teruggevonden handschriften een korte beschrijving gegeven, zodat men de inhoud en waarde ervan kan beoordelen. Ook heb ik getracht de traktaten zoveel mogelijk te identificeren, zonder evenwel naar een volledige litteratuur-opgave te streven. Zelfs heb ik niet immer de beste tekstuitgave vermeld: meerdere malen heb ik me tevreden gehouden met te verwijzen naar bekende bibliographiën. Ik ontveins me dus de leemten in dit deel volstrekt niet: maar ik meende dat van de andere kant volledigheid in bibliographische en andere gegevens volstrekt niet nodig is, om zich een denkbeeld te kunnen vormen, van hetgeen deze bibliotheek bevatte. En dit is het voornaamste doel dezer studie.

I. LIJST DER HANDSCHRIFTEN VAN 1783.

- [1- 2] 1. Dionysius Rikel. *Expositiones litterales et mysticae super Genesim et Exodum*.
f. min. aut. Rk. Ed. Montreuil⁵⁵⁾ I, 1-469, 471-644;
II, 1-127.

⁵⁵⁾ *D. Dionysii Carthusiani Opera Omnia* t. I-XLII, Montreuil 1896 v.